Orhun Yazıtları: Vilhelm Thomsen'in Son Danca Çevirisi

İngilizce özgün adı: *The Orkhon Inscriptions: being a translation of Professor Vilhelm Thomsen's final Danish rendering*

Vilhelm Thomsen (İngilizcesi: E. Denison Ross)

Doğu Araştırmaları Okulu Bülteni (İngilizce: Bulletin of the School of Oriental Studies) 5/4, Londra 1930, s. 861-876

İngilizce aslından Türkçeye çeviren: Göktürkleriz, 2026

gokturkleriz.com · Ücretsizdir; kaynak gösterilerek serbestçe çoğaltılabilir ve paylaşılabilir.

Bu yazı, Vilhelm Thomsen'in Orhun yazıtlarından yaptığı son Danca çevirinin (Toplu Makaleler, III. cilt, Kopenhag 1922) E. Denison Ross tarafından yapılmış İngilizce aktarımıdır. 1930'da Londra'da, Doğu Araştırmaları Okulu Bülteni'nin 5. cildinin 4. kısmında, 861-876. sayfalarda yayımlandı.

Ross'un kısa girişi anıtların yerini ve görünüşünü, Thomsen'in 1896'daki ilk çözümünden 1922'deki yeni çevirisine uzanan çalışmasını anlatır. Ardından I. anıtın (Kül Tigin yazıtı) güney, doğu ve kuzey yüzleri satır satır çevrilir; II. anıtın (Bilge Kağan yazıtı) koşut satırları kenarda gösterilir. Bilge Kağan'ın halkına öğütleri, Bumin ve İstemi Kağanlarla başlayan Türk devleti, Çin egemenliği altındaki yıllar, İlteriş Kağan'ın devleti yeniden kurması, Kül Tigin'in seferleri, ölümü ve yas töreni bu sırayla gelir. Yan yüzlerdeki kısa yazıtlardan sonra Notlar bölümü, II. anıtın ayrılan yerlerini, özellikle Bilge Kağan'ın kendi seferlerini ve ölümünü verir. Metindeki köşeli ayraç içindeki küçük sayılar, özgün yayının sayfa numaralarıdır.

İÇİNDEKİLER

1. Giriş s. 861
2. I. ve II. Anıtların Çevirisi (1) s. 862-871
3. Notlar s. 871-876

Giriş

[861] Orhun yazıtları olarak bilinen ve iki Türk prensi, Kül Tigin ile kardeşi Bilge Kağan onuruna dikilmiş olan iki ünlü anıt, Çin tarihlerinde anılmalarına karşın oldukça yakın zamanlara dek unutulmuş ve gözden kaçmış olarak kaldı. Anıtlar Koşo Saydam Gölü yakınında, Orhun Irmağı'nın batısında, Erdentso Manastırı'nın (eski Karakurum kentinin bulunduğu yer) yaklaşık 50 mil kuzeyinde ve Uygurların başkenti Karabalgasun'un yıkıntılarının yaklaşık 25 mil kuzeybatısında durur. Bunlar, başlangıçta iki yuvaya oturtulmuş iki büyük, dört köşe yekpare taştır. Bu yuvaların ikisi de hala ilk yerlerindedir, ama anıtlar yıkılmış, bunun sonucunda da II. anıt dört parçaya ayrılmıştır. Anıtların üç yüzünde runik tamgalarla yazılmış uzun Türkçe yazıtlar bulunur, bir yüzünde (batı yüzünde) ise yazıt Çincedir. Çince yazıtlar çok güzel oyulmuştur; büyük olasılıkla yine Çinli taş ustalarının işi olan runik yazıtlar daha az zariftir. Çince yazıtların içerik bakımından Türkçe yazıtlardan bütünüyle ayrıldığını da belirtelim.

1896'da, artık hayatta olmayan Kopenhaglı Vilhelm Thomsen, Türklerin erken tarihi için çok büyük tarihsel önem taşıyan bu runik yazıtların ilk çözümünü ve Fransızca çevirisini[1] yayımladı. 1922'de toplu makalelerinin üçüncü cildinde[2] bu yazıtların bütünüyle yeni bir Danca çevirisini yayımladı; aradan geçen sürede yaptığı araştırmalar bu metinlerin yorumuna hem dil hem tarih bakımından çok fazla yeni ışık tutmuştu.

Bu ünlü yazıtların bugüne dek İngilizce bir çevirisi çıkmamıştır; bununla birlikte H. H. Schaeder, ZDMG (Alman Doğu Bilimleri Derneği Dergisi), Yeni Dizi, III. cilt, 1924'te tam bir çeviri yayımlamıştı. Sırasıyla M.S. 732 ve 735'te dikilmiş bu dikkate değer anıtların içeriğini öğrenmenin Bültenimizin okurlarının ilgisini çekeceğini düşündüm. Profesör Thomsen aynı zamanda öbür ikisinin yakınında bulunan Tonyukuk yazıtının da yeni bir çevirisini yayımladı; bunun İngilizce çevirisini de gelecek bir sayıda yayımlamayı umuyorum.

> **Yazarın dipnotu 1 (s. 861):** Orhun Yazıtları (Fransızca: Inscriptions de l'Orkhon; Helsinki, İsveçce adıyla Helsingfors, 1896).

> **Yazarın dipnotu 2 (s. 861):** Toplu Makaleler (Danca: Samlede Afhandlinger), III. cilt, Kopenhag 1922.

I. ve II. Anıtların Çevirisi (1)

I. anıtın güney yüzü (I G) = II. anıtın kuzey yüzü (II K)

[862] ‹I G 1› Ben, Tanrı gibi, Gökte doğmuş Türk Bilge Kağan, ‹II K 1› tahtıma oturdum (?). Sözlerimi baştan sona dinleyin: önce ve her şeyden önce siz küçük kardeşlerim, kardeşimin ve kız kardeşimin oğulları (?) ve genç prenslerim, sonra da bütün siz soyum ve halkım, siz sağdaki Şadapıt beyleri, siz soldaki tarkanlar ‹I G 2› ve buyruk beyleri, Otuz (Tatarlar ? . . .), Tokuz ["Dokuz"] Oğuzların beyleri ve halkları! Bu sözlerimi iyi dinleyin, onlara iyice kulak verin! Doğuya, gün doğusuna doğru, güneye, öğleye doğru, ‹II K 2› batıya, gün batısına doğru, kuzeye, gece yarısına doğru, bu [çemberin] içindeki bütün halklar ‹I G 3› beni dinlesin; bütün halkları bu kadar geniş bir çevrede düzene koydum. Türk kağanı Ötüken Dağı ormanında bugünkü kötülük olmadan hüküm sürdükçe devlet hiçbir zarar görmez. Doğuda Şantung Ovası'na kadar seferler yaptım ve neredeyse ‹II K 3› denize ulaştım; güneyde Tokuz Ersin'e (?) kadar seferler yaptım ve neredeyse Tibet'e ulaştım; batıda Yençü Ügüz'ün ["İnci Irmağı"] ötesine, Temir Kapıg'a ["Demir Kapı"] kadar seferler yaptım; ‹I G 4› kuzeyde Yer Bayırkuların ülkesine kadar seferler yaptım. Bütün bu ülkelere [Türkleri] götürdüm. Ötüken Dağı ormanının [yabancı] bir efendisi yoktur; Ötüken Dağı ormanı devletin bir arada tutulduğu yerdir. ‹I G 5› Ben burada hüküm sürerken Çin ‹II K 4› halkıyla barıştım. Altını, gümüşü, darıyı (?) ve ipeği (?) bol bol veren Çin halkı her zaman tatlı sözler kullanmış ve elinde gevşetici zenginlikler bulundurmuştur. Onları tatlı sözleri ve gevşetici zenginlikleriyle tuzağa düşürürken uzakta yaşayan halkları kendilerine yaklaştırmışlardır. Ama bunlar ‹I G 6› onların yakınına yerleştikten sonra kurnazlıklarını görür olmuşlardır. İyi ve akıllı adamları, iyi ve yürekli adamları ise sarsamamışlardır; bir adam [bizden] kopmuş olsa bile, onun soyu ya da halkı içindeki aklı başında olanları yoldan çıkarmayı başaramamışlardır. ‹II K 5› Ama onların tatlı sözlerine ve gevşetici zenginliklerine kendinizi kaptırarak, ey Türk budunu, birçoğunuz yok oldunuz. Ey Türk budunu, aranızdan bazıları: "Güneye yerleşeceğim, ama Çugay Dağı ormanına değil, ovaya" dediğinde, ‹I G 7› kötü adamlar aranızdaki bu kesimi, ey Türk budunu, şöyle kışkırttı: "Uzaktayken kötü armağanlar verirler; ‹II K 6› yakındayken iyi armağanlar verirler." [863] İşte böyle kışkırttılar onları. Akılsız kişiler bu sözlere kandı ve onların yakınına indi; bu yüzden aranızdan birçoğu yok oldu. "Eğer ‹I G 8› o ülkeye gidersen, ey Türk ulusu, yok olursun; ama Ötüken ülkesinde kalır ve kervanlar gönderirsen hiçbir zaman sıkıntı çekmezsin. Ötüken ormanlı dağında kalmayı sürdürürsen, ey Türk ulusu, hep sonsuz bir devlet tutarsın ve tok olursun. Aç olduğunda tokluğun ne olduğunu hatırlamazsın; ama bir kez ‹I G 9› doydun mu, açlığın ne olduğunu hiç düşünmezsin." ‹II K 7› Kağanınızın, yani aranızdaki aynı düşüncede olanlar sayesinde sizi ayağa kaldırmış olanın sözlerine kulak vermeden yerden yere dolaşıp gittiniz ve orada hepiniz bitkin düştünüz, sıkıntı çektiniz. Aranızdan orada geride kalanların hepsi, dirime ya da ölüme, yerden yere gitmek zorunda kaldı. Gök'ün isteğiyle ve yüce bir göreve çağrıldığım için kağan oldum. Kağan ‹I G 10› olduktan sonra bütün bahtsız halkı bir araya topladım; yoksul halkı zengin ettim, sayıca az olan halkı ‹II K 8› kalabalık kıldım. Yoksa bu sözlerimde bir yalan mı var? Türk beyleri ve halkları, bunu dinleyin! Ey Türk halkı, devleti (boyun eğerek ?) nasıl koruduğunu buraya yazdım;

sadakatsiz olduğunda nasıl bölündüğünü buraya anlattım. ‹I G 11› Size söyleyeceğim her şeyi bu anıt taşına [sözcük anlamıyla, sonsuz taşa] yazdım. Buna uyarak, siz şimdi yaşayan Türk halkları ve beyleri, siz şimdiye dek tahta boyun eğmiş beyler, gerçekten kusurlu bulunmak ister misiniz? (2)

Ben anıt taşını (yontturdum ?). Çin İmparatoru'ndan sanatçılar getirttim ve onları işe koydum. ‹I G 12› İsteğim geri çevrilmedi (?). Çin İmparatoru'nun saray ressamlarını gönderdiler. Onlara ayrı [ya da üstün ?] bir yapı kurdurdum, içine ve dışına çeşitli (?) [dikkate değer ?] resimler yaptırdım. Taşı yontturdum; yüreğimde söylemek istediğimi (yazdırdım . .). Bunu (. . . ?) görmeyi [: okumayı ?] bilin, hepiniz, On Ok oğullarına ve uyruklarına[1] varıncaya dek. Anıt taşını ‹I G 13› yontturdum. Aranızdan (?) [kışlağa ?] çekilmekte olabilecekler ya da çorak (?) yerlerden otlağa doğru yol alanlar için bu anıt taşını çorak (?) bir yerde yontturdum ve bunu yazdım. [864] Onu gördüğünüzde şunu bilin: bu taşı ben (. . . .). Bu yazıtı yazan, onun kız kardeşinin oğlu (?) Yolig Tigin'dir.

Doğu yüzü (I ve II D)

(3) Yukarıda mavi gök ve aşağıda yağız yer yaratıldığında, ‹II D 3› ikisinin arasında insanoğulları da yaratıldı. İnsanoğullarının üzerine atalarım Bumin Kağan ve İstemi Kağan [hükümdar olarak] oturdu; [hükümdar olarak] oturduktan sonra Türk halklarının devletlerini ve yönetim düzenini yönettiler ve ‹I D 2› düzende tuttular. Dünyanın dört köşesindeki bütün [halklar] onlara düşmandı; ama onlara karşı savaşlar açtılar ve dünyanın dört köşesindeki bütün halkları yendiler, onları barışı korumaya, başlarını eğmeye ve diz çökmeye zorladılar. Doğuda ‹II D 4› Kadırkan ormanlı dağına, batıda Temir Kapıg'a [: "Demir Kapı"] kadar onları yerleştirdiler. ‹I D 3› [Bu] iki [uç] arasında o kadar büyük bir uzaklık boyunca hüküm sürdüler; efendisiz ve hiçbir boy [düzeni] olmayan "mavi" Türklere [*kök Türk*] düzen getirdiler. Bilge kağanlardı, yürekli idiler; buyrukları [: yüksek görevliler] da bilgeydi, yürekliydi. Beyler de halklar da birlik içindeydi. ‹I D 4› Bu yüzden böylesine büyük bir ülkeyi yönetebildiler, siyasal bütüne düzen getirebildiler. Yazgıları nasıl belirlenmişse öyle öldüler. Yas törenine tanık olmak ve yasa katılmak için ‹II D 5› doğudan, gün doğusundan uzaktaki Bökli (?) ulusu, Çinliler, Tibetliler, Apar (?), Apurum (?), Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabı geldi; yasa ve yas törenine katılmak için bu kadar çok ulus geldi. Öylesine ünlü kağanlardı onlar. Onlardan sonra ‹I D 5› küçük kardeşleri kağan oldu, oğulları kağan oldu; ama küçük kardeşler artık ağabeyleri gibi değildi, ‹II D 6› oğullar babaları gibi değildi. Tahta çıkanlar beceriksiz kağanlardı, kötü kağanlardı; buyrukları da aynı biçimde beceriksizdi ‹I D 6› ve kötüydüler. Beylerle halk arasındaki uyumsuzluk yüzünden, Çin halkının kurnazlığı, hilesi ve entrikaları yüzünden, küçük kardeşlerle ağabeyler birbirlerine karşı danışmayı ve beylerle ‹II D 7› halk arasına ayrılık

sokmayı seçtikleri için, Türk halkının eski ülkesini dağılmaya sürüklediler ‹I D 7› ve onun meşru kağanlarını yıkıma uğrattılar. Soyluların oğulları Çin halkının kulları oldu, lekesiz kızları onun köleleri oldu. [865] Türk beyleri Türk adlarını [ya da unvanlarını ?] bıraktılar ve Çin beylerinin Çince adlarını [unvanlarını ?] taşıyarak ‹I D 8› Çin İmparatoru'na boyun eğdiler, elli yıl ona hizmet ettiler. ‹II D 8› Onun için doğuda gün doğusuna doğru Bökli Kağan'a kadar savaştılar, batıda Temir Kapıg'a ("Demir Kapı") kadar seferler yaptılar; Çin İmparatoru için ‹I D 9› devletler ve güç fethettiler. Bütün sıradan Türk halkı şöyle dedi: "Kendi devleti olan bir ulustum; şimdi devletim nerede? Kimin için devletler kazanıyorum?" dediler. "Kendi kağanı olan bir halktım; kağanım nerede? ‹II D 9› Hangi kağana hizmet ediyorum?" dediler. Böyle konuşarak ‹I D 10› Çin İmparatoru'na karşı ayaklandılar; ama ayaklandıktan sonra kendilerini düzene sokamadıkları ve gerektiği gibi düşünemedikleri için yeniden boyun eğdiler. Bunların hepsi [bize] yardım etmeye [yalnız] yanaşmamakla kalmadı, [hatta] şöyle de dedi: "[Bunun yerine] Türk halkını öldürelim ve kökünü kazıyalım"; ama [kendileri] ‹II D 10› yıkıma gittiler. Ama yukarıda Türklerin Göğü ve Türklerin kutsal ‹I D 11› Yer-Sub'u şöyle yaptı: Türk halkı yok olmasın, [yeniden] halk olsun diye babam İlteriş Kağan'ı ve annem İlbilge Hatun'u Gök'ün yükseklerinden destekleyerek yükselttiler. Babam kağan ‹I D 12› on yedi kişiyle yola çıktı. [Çin'in] dışına çıkmakta olduğu haberini duyunca kentlerde olanlar dışarı çıktı, dağlarda olanlar oradan indi ve ‹II D 11› toplandıklarında yetmiş kişi oldular. Gök onlara güç verdiği için babam kağanın ordusu kurt gibiydi, düşmanları da koyun gibi. Doğuya ve batıya seferler yaparak halkı topladı ve ‹I D 13› bir araya getirdi; hepsi yedi yüz kişi oldu. Yedi yüz kişi olunca ülkelerini ve kağanını yitirmiş halkı, ‹II D 12› kul ve cariye olmuş halkı, Türk töresi ‹I D 14› bozulmuş halkı atalarımın töresine uygun olarak düzene soktu ve onları yüreklendirdi. Şimdi Töliş halklarını ve Tarduş halklarını düzene soktu, onlara bir yabgu ve bir şad verdi. Güneyde Çin halkı düşmanımızdı, kuzeyde Baz Kağan ve Tokuz ["Dokuz"] Oğuz halkı düşmanlarımızdı; Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar ‹I D 15› ve Tatabılar, hepsi bize düşmandı; bunların hepsi(yle) ‹II D 13› babam kağan (savaşmak zorunda kaldı ?). Kırk yedi kez sefere çıktı ve yirmi savaşta çarpıştı. [866] Gök'ün isteğiyle devleti olanların devletini aldık, kağanı olanları kağanlarından ettik; düşmanları barışı korumaya zorladı, onlara baş eğdirdi, diz çöktürdü. Bu kadar büyük bir devlet ve bu kadar büyük bir güç ‹I D 16› kazandıktan sonra öldü. Babam kağanın yerine ilk balbal olarak Baz Kağan'ı diktik. (4)[1] Böylece amcam kağan yönetimi üstlendi. Tahta çıkınca amcam kağan ‹I D 17› Türk halkını yeniden düzenledi ve ayağa kaldırdı; yoksulu zengin etti, az olanları çok etti. Amcam kağan tahta çıktığında ben de Tarduş halkının üzerine şad oldum (5). Amcam kağanla birlikte doğuda Yeşil Irmak [*yašil ügüz*] ve Şantung Ovası'na kadar sefere çıktım; batıda Temir Kapıg'a kadar seferler yaptık; ‹I D 18› Kögmen'in ötesindeki Kırgız ülkesine kadar seferler yaptık. Hepsi yirmi beş sefer yaptık ve on üç kez savaştık. Devleti olanlardan devletini aldık; kağanı olanları kağanlarından ettik; onlara ‹II D 16› diz çöktürdük ve baş eğdirdik. Türgiş kağanı benim Türklerimden, ‹I D 19› halkımdandı. Akılsızlığı yüzünden ve bize karşı hileyle dolu olduğu için öldürüldü, buyrukları ve

beyleri de öldürüldü. On Ok halkı kötülük gördü. Atalarımızın yönettiği ülke sahipsiz kalmasın diye sayıca az olan halkı [? ya da: Az halkını ?] düzene soktuk (. . . .) ‹I D 20› Bar'ın beyi olan; ona burada kağan unvanını verdik ve ‹II D 17› küçük kız kardeşim prensesi ona eş olarak verdik. Ama onlar sözlerinden döndüler; kağan öldürüldü, halk da kul ve cariye oldu. Kögmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az-og (?) Kırgız halkını düzene soktuktan sonra geldik ve savaştık, ama ‹I D 21› (bağımsızlıklarını ?) onlara geri verdik. Doğuda Kadırkan ormanlı dağının öte yanına kadar halkı yerleştirdik ve düzenledik; batıda Kengü Tarman'a kadar ‹II D 18› Türk halkını yerleştirdik ve düzenledik. O zaman kölelerin bile köleleri, cariyelerin bile cariyeleri vardı; küçük kardeş ağabeyini bilmezdi, oğullar babalarını bilmezdi. ‹II D 19› Kazanıp düzenlediğimiz devlet ve egemenlik o kadar büyüktü. Ama, ey Türk ve Oğuz beyleri ve halkı, bunu dinleyin! [867] Yukarıda Gök çökmeseydi, aşağıda yer yarılmasaydı, senin devletini ve ‹I D 23› gücünü kim yok edebilirdi? Ey Türk halkları! Titre ve kendine dön! Seni itaatinle yükseltmiş ve özgür ve bağımsız olan güzel ülkene getirmiş bilge kağanına karşı hile yapan ve korkakça davranan sen kendinsin. Zırhlı adamlar nereden gelip seni dağıttı ki? Mızraklı adamlar nereden gelip seni sürükleyip götürdü ki? Ey kutsal Ötüken ormanlı dağının halkı, ‹I D 24› çekip giden sen kendindin! Kiminiz doğuya gitti, kiminiz batıya; ‹II D 20› ama gittiğiniz o ülkelerde yalnız şuna eriştiniz: kanınız sel gibi aktı, kemikleriniz dağ gibi yığıldı. Soylularınızın oğulları kul oldu, lekesiz kızlarınız cariye oldu. Akılsızlığınız ve korkaklığınız yüzünden amcam ‹I D 25› kağan öldü. İlk olarak Kırgız kağanını balbal olarak diktirdim. ‹II D 21› Türk halkının adı ve sanı yok olmasın diye babam kağanı ve annem hatunu yükseltmiş olan Gök, onlara devleti vermiş olan Gök, işte bu aynı Gök, ‹I D 26› Türk halkının adı ve sanı yok olmasın diye şimdi beni kağan atadı. Gelişen (?) bir halka hükümdar olmadım; içi aşsız, dışı giysisiz, yoksul ve zayıf bir halkın hükümdarı oldum. ‹II D 22› Küçük kardeşim Kül Tigin'le birlikte bununla uğraştım. Babamın ve amcamın kazandığı halkın adı ve sanı ‹I D 27› yok olmasın diye, Türk halkı uğruna geceleri uyumadım, gündüzleri dinlenmedim. Küçük kardeşim Kül Tigin'le ve iki şadla birlikte ölesiye çalıştım. Böyle çalışarak halkları ateş ve su gibi [: birbirinden ayrı] olmaz duruma getirdim. ‹I D 28› (Kağan olarak tahta çıktıktan sonra ?) ‹II D 23› uzaklara dağılmış olan o halklar ölmek üzere, atsız ve giysisiz geri döndü. Halkı ayağa kaldırayım diye büyük ordularla on iki (sefere) (çıktım): kuzeyde Oğuz halkına, doğuda Kıtay ve Tatabı halklarına, güneyde ‹I D 29› Çinlilere karşı; ve (. kez) savaştım. Gök'ün isteğiyle, ve ben çok hak ettiğim ve o da bunu böyle sağladığı için, ölmekte olan halkı yeniden hayata döndürdüm; çıplak halka giysi buldum, ‹II D 24› yoksul halkı zengin ettim, az olan halkı çok ettim. Devleti ve kağanı olan öbürünü ‹I D 30› daha yükseğe çıkardım. Dünyanın dört bucağındaki bütün halkları barışı korumaya ve düşmanlığa son vermeye getirdim; hepsi bana boyun eğdi (6) ve bana hizmet ediyor. [868] Devletin gücü için bu kadar şey yaptıktan sonra kardeşim Kül Tigin kaderin buyruğuyla öldü. Babam kağan öldüğünde kardeşim Kül Tigin yedi (yaşında geride kalmıştı). (On yaşında ?) kardeşim ‹I D 31› Kül Tigin'e, Umay[1] gibi olan annem hatunun mutluluğuna, er adı verildi [: yetişkinler arasına alındı]. On altı yaşında amcam kağanın

devleti ve gücü için şunu başardı: Altı Çub (?) ve Soğdlara karşı sefer yaptık ve onları yendik. Çinli ‹I D 32› Ong Tutuk el(li bin kişilik bir orduyla geldi ve savaştık). Kül Tigin yayalarla koşarak saldırdı, tutuğu mızraklılarıyla birlikte silah zoruyla tutsak aldı ve onları silahlarıyla kağana getirdi. O orduyu orada yok ettik. ‹I D 33› Yirmi bir yaşındayken Çaça Sengün'le savaştık. İlk önce Tadık (?) Çor'un boz (atına binerek saldırdı; bu at) orada öldü. İkinci kez Işbara Yamtar'ın boz atına binerek saldırdı; bu at orada öldü. Üçüncü kez Yeginsilig Bey'in doru atı Kedimlig'e binerek saldırdı; bu at orada öldü. Zırhına ve ay elması (süsüne) ‹I D 34› yüzden çok ok vurdular, ama hiçbiri [zırh ?] plakalarına ya da başına zarar vermedi (. . . . .) onların [? onun ?] saldırısını hepiniz hatırlarsınız, Türk beyleri. O orduyu orada yok ettik. Ondan sonra Ulug ["büyük"] İrkin yönetimindeki Yer Bayırkular düşmanımız oldu. Onları kılıçtan geçirdik ve ‹I D 35› Türgi Yargun Gölü yanında yendik. Ulug İrkin yalnız birkaç adamla kaçtı. Kül Tigin (26) yaşındayken Kırgızlara karşı sefer yaptık. Bir mızrak boyu derinliğindeki karda kendimize yol açarak Kögmen ormanlı dağını aştık ve ‹I D 36› Kırgız halkının üstüne uyurken çöktük. Kül Tigin Bayırku'nun ak aygırına binerek koşarak saldırdı. Bir adamı okla vurdu, iki adamı birbiri ardınca deldi geçti. Bu saldırıda Bayırku'nun ak aygırının bacağını kırdı. Kırgız kağanını öldürdük ve ülkelerini aldık. Aynı yıl Altun ormanlı dağını aşıp ‹I D 37› İrtiş Irmağı'nı geçerek Türgişlere karşı yürüdük. Türgiş budununun üstüne uyurken çöktük. Türgiş kağanının ordusu Bolçu yakınında ateş ve fırtına gibi geldi ve savaştık. Kül Tigin boz at Başgu'ya binerek saldırdı. Boz at Başgu (. . . . . .). Oradan dönüş yolunda Türgiş ‹I D 38› kağanının buyrukları Az [halkının] tutuğunu tutsak aldı. Bunun üzerine kağanı öldürdük ve devletini ele geçirdik. [869] Bütün sıradan ‹I D 39› Türgiş halkı boyun eğdi. Bu halk (. . . . .). Soğd halkını düzene sokmak için Yençü Ügüz'ü aşıp Temir Kapıg'a kadar gittik. Sonra sıradan Türgiş halkı ayaklandı ve Kengeres'e doğru çekip gitti. Konak yerlerinde ordumuzun ne atı ne de erzakı vardı; ‹I D 40› onlar kötü halklardı (. . . . .). Bize saldıranlar yiğit adamlardı. Bu durumda umutsuzluk içinde Kül Tigin'i onlara yetişsin diye birkaç adamla gönderdik. Büyük bir savaş verdiler. Ak atı Alpşalçı'ya binerek saldırdı. Orada sıradan Türgiş halkını kırdı ve yendi. Geri çekilirken (. . . . .).

Kuzey yüzü (K)

‹I K 1› (. .) (.) ile ve Koşu Tutuk ile savaştı ve onun bütün adamlarını kırdı. Çadırlarını ve mallarını hiçbir şey bırakmadan hepsini yurda götürdü. Kül Tigin 27 yaşındayken, o zaman özgür ve bağımsız olan Karluk halkı bize karşı savaşa geldi. Kutsal pınar [ya da dağ doruğu; sözcük anlamıyla "baş"] Tamag yanında savaştık. ‹I K 2› Kül Tigin bu savaş olduğunda 30 yaşındaydı. Ak atı Alpşalçı'ya binerek koşturarak saldırdı. İki adamı art arda delip geçti. Karlukları kırdık ve yendik. Az halkı bize karşı savaşa geldi. Kara (?) Köl gölü yanında savaştık. ‹I K 3› Kül Tigin o zaman 31 yaşındaydı. Ak atı Alpşalçı'ya binerek koşturarak saldırdı. Az halkının eltebirini tutsak aldı ve Az halkını orada yok etti. Amcam kağanın devleti başkaldırdığı ve halk ona karşı nefrete

(?) kapıldığı için İzgil halkıyla savaştık. Kül Tigin ak ‹I K 4› atı Alpşalçı'ya binerek koşturarak saldırısını yaptı. Bu at orada ölüp düştü. İzgil halkı yok edildi. Tokuz Oğuz halkı benim kendi halkımdı. Gök ve Yer kargaşa içinde olduğu için bize karşı ayaklandılar. Bir yıl içinde beş kez savaştık. İlk olarak ‹I K 5› Togu Balık [kenti] yanında savaştık. Kül Tigin ak Azman'ına binerek koşturarak saldırdı. Altı adamı mızrağıyla şişledi, yedinci bir adamı da orduların göğüs göğüse çarpışmasında yere serdi. İkinci kez Kuşlagak'ta Edizlerle savaştık. ‹I K 6› Kül Tigin doru Az'ına binerek dörtnala saldırırken bir adamı şişledi, savaşın karmaşasında (?) dokuz adamı biçti. Ediz halkı orada yok edildi. Üçüncü kez Bo(. . . . .)'da Oğuz halkıyla savaştık. Kül Tigin ak Azman'a binerek saldırdı ve [düşmanları mızrakla] şişledi. Ordularını yendik ve halklarına boyun eğdirdik. [870] Dördüncü kez ‹I K 7› Çuşbaşı'da savaştık. Türk halkı başkaldırmıştı ve korkaklığa yüz tutmuştu. Kül Tigin önden gelen ordularını dağıttıktan (?) sonra, Tonga Tigin'in yas töreninde Tongraların tek bir soydan olan alpagularını ve (?) on adamı kuşatıp öldürdük. Beşinci kez ‹I K 8› Oğuzlarla Ezgenti Kadaz'da (?) savaştık. Kül Tigin yağız Az'ına binerek saldırdı. İki adamı şişledi (. . .). Bu ordu orada kırıldı. Maga [ya da Amga] Kurgan [kalesinde] kışladıktan sonra baharda Oğuzlara karşı orduyla yola çıktık; Kül Tigin'i buyrukları yurda götürsün diye (?) gönderdik. Düşman Oğuzlar ‹I K 9› ordugaha saldırdı. Kül Tigin ak Ögsiz'ine [= "öksüz"] binerek aralarından dokuz adamı şişledi ve ordugahı bırakmadı. Annem hatun, üvey annelerim, teyzelerim ve ablalarım, gelinlerim, prenseslerim ile birlikte, hayatta kalanların hepsi cariye olacaktı; aranızdan ‹I K 10› öldürülenler de ordugahta ya da yolda yatıp kalacaktı. Kül Tigin orada olmasaydı hepinizin işi bitmişti. Şimdi kardeşim Kül Tigin öldü. Ben kendim yas tuttum. Gözlerim görür iken kör olmuş gibi oldu; düşüncelerim bilinçli iken bilinçsizmiş gibi oldu. Ben kendim yas tuttum. ‹I K 11› Ama insanoğullarının hepsi, Gök vakti buyurduğu anda ölmek üzere doğar. Böyle yas tuttum: gözden gelen yaşlarla, yürekten gelen ağıtla yeniden ve yeniden yas tuttum; derinden yas tuttum. İki şadın, küçük kardeşlerimin ve kardeşlerimin oğullarının, oğullarımın, beylerimin ve halkımın gözleri hastalanıncaya dek ağlayacaklarını düşündüm. Yas törenine ve yasa katılmak için ‹I K 12› Kıtay ve Tatabı halklarından Udar Sengün geldi. Çin İmparatoru'ndan İşiyi ve (?) Likeng geldi. Ölçüsüz miktarda değerli şeyler, bir tümen [= 10.000] [değerinde] altın ve gümüş getirdiler. Tibet kağanından bir *bölön*[1] geldi. Batıda, ‹I K 13› gün batısına doğru yaşayan Soğdların, Perslerin (?) ve Buhara boylarının halklarından Neng [? ya da Nek ?] Sengün ile Ogul Tarkan geldi. On Ok'tan ve oğlum [? damadım ya da: oğullarımdan, On Ok'tan ve] Türgiş kağanından mühür tutucusu Makaraç ve mühür tutucusu Oğuz Bilge geldi. Kırgız kağanından Tarduş Inançu Çor geldi. Yapıyı kurmak, sanat eserlerini [resimleri ?] ve yazıtlı taşı yapmak için Çin İmparatoru'nun Çikanları ve Çang Sengün geldi.

Kuzey ve doğu yüzleri arasındaki yan yüzde (I K D)

[871] Kül Tigin “koyun” yılında [731] yedinci [günde] öldü. Dokuzuncu ayın 27’sinde yas törenini yaptık. Yapısını, sanat eserlerini [resimleri ?] ve yazıtlı taşı, hepsini “maymun” yılında, 7. ayın 27’sinde [= 21 Ağustos 732] adadık. Kül Tigin 47. yaşında öldü. (. . . . .) Bütün bu sanatçıları toygunlar (sic) ve eltebirler getirtti.

Güney ve doğu yüzleri arasındaki yan yüzde (I G D)

Bu yazıtı yazan [: düzenleyen], onu yazmış olan ben, Kül Tigin’in kız kardeşinin oğlu (?) Yolig Tigin’im. Burada yirmi gün kalarak hepsini bu taşa ve bu duvarlara yazdım. Siz prenslerinize ve taygunlarınıza her zaman başkalarından (?) daha çok özen gösterdiniz. Şimdi öldünüz. Gökte [olun ?], tıpkı yaşayanlar arasında [o zaman olduğunuz] gibi.

Güney ve batı yüzleri arasındaki yan yüzde (I G B)

Kül Tigin’in altınına, gümüşüne, değerli şeylerine, eşyasına ve 400 damızlık atına bakan (?) toygunlar (?) (. . .) Beyim tigin (.) Göğe dek (. . . . .). Taşı ben, Yollig [sic] Tigin, yazdım.

Batı yüzünde, Çince yazıtın sağında (I B)

(1) Adım Inançu Apa Yargan Tarkan’dır. (Tür-) k beyleri ve Türk (halkı) (2) yas törenini çitin içinden izledi. Kardeşim Kül Tigin’in (erdemleri) yüzünden ve devletime hizmet ettiği için, ben, Türk Bilge Kağan, kardeşim Kül Tigin’in başında beklemek için bana ayrılmış olan ortadaki yerimi aldım.

> **Yazarın dipnotu 1 (s. 863):** Thomsen’in Radloff’u izleyerek başlangıçta *unug* = “sevgili” diye okuduğu *ung* birleşimini artık *on og*, yani On Ok diye okuduğunu belirtmek ilginçtir.

> **Yazarın dipnotu 1 (s. 866):** Ölen bir prensin mezarının çevresine, her biri onun yaşamı boyunca öldürdüğü bir düşmanı temsil eden taşlar dikmek Türklerin bir geleneğiydi. Bu taşlara *balbal* denirdi.

> **Yazarın dipnotu 1 (s. 868):** Bir çocuk tanrısı.

> **Yazarın dipnotu 1 (s. 870):** Tibetçe *blon* sözcüğünün Türkçe çevriyazısına dikkat çekmek ilginçtir; bu çevriyazı, bugün yalnız yazımda değeri olan baştaki “b”nin okunduğuna işaret ediyor (= *lon-po*, bir görevli).

Notlar

(1) Yazıttaki boşluklar ( ) ile, içinde daha çok ya da daha az sayıda nokta ya da çizgiyle ya da eksik kısmı tahminle doldurma denemeleriyle gösterilmiştir. [ ] arasına, çeviriyi açıklamalarla ve benzerleriyle daha anlaşılır kılmak için çeviriye eklenen sözcükler konmuştur. Genel olarak

Türkçe sözcükleri ve adları verirken dilin arkasında çıkan *q*, *j* seslerini *k*, *g* seslerinden ya da *i*'den çoğunlukla ayırmıyorum; *ch*'yi İngilizcedeki gibi kullanıyorum = *c* (tsh); *sh* = *s*.

[872] (2) (Buradan sonra II şöyle sürer): (Babam) kağan ile amcam kağan ‹II K 9› tahta çıktıktan sonra dünyanın dört köşesindeki halkları ne kadar geniş bir çevrede düzenlemiş (ve örgütlemiş) iseler, ben kendim de Gök'ün lütfuyla tahta çıktıktan sonra halkları (tam o kadar geniş bir çevrede) düzenledim ve örgütledim (. . . .). Türgiş kağanına (prenses) kızımı çok büyük bir ‹II K 10› görkemle gelin olarak gönderdim. Tür(giş kağanının) kızını çok büyük bir görkemle oğluma eş olarak verdim. (Prenses) küçük kız kardeşimi (çok) büyük bir görkemle (Kırgız (?) kağanına) gelin olarak gönderdim. (. . . . dünyanın) dört (köşesindeki halkları barışa kavuşturdum), (başlarını) eğdirdim ve dizlerini büktürdüm. ‹II K 11› Yukarıda Gök'ün ve aşağıda yerin lütfuyla, kimsenin [daha önce] gözüyle görmediği ya da kulağıyla duymadığı halkımı ileride, günün (doğuşuna) doğru, sağda, günün ortasına doğru, geride, günün (batışına doğru, solda, gecenin ortasına doğru ?) (uzanan ülkelere ?) (götürdüm). Türklerim için, halkım için onların (sarı altınını ve) ak gümüşünü, ipekli kumaşını ve darısını (?), binek atlarını ve aygırlarını, ‹II K 12› kara samurlarını ve gök sincaplarını kazandım; (halkımın) ‹II K 13› kaygısız yaşayabilmesini sağladım. (. . . . Kendini ayırmazsan) bu kağanından, bu beylerinden, (bu) ‹II K 14› (ülkenden), ey Türk ulusu, o zaman iyi olursun, yurduna yeniden gelirsin ve hiçbir kaygın olmaz. (. . .) Çin İmparatoru'ndan sanatçılar (getirttim. İsteğim) geri çevrilmedi (?). Saray sanatçıları gönderildi. Onlara ayrı (? ya da üstün ?) bir yapı kurdurdum, içine ve dışına çeşitli (? üstün ?) resimler (yaptırdım) (. . .). ‹II K 15› Bunu [hep] On Ok oğullarına ve uyruklarına varıncaya dek görmeyi [: okumayı] bilin. Anıt taşı (. . . .).

(3) (II'de bunun önünde şu var): Ben, ‹II D 1› Gök'ün atadığı Tanrı gibi Türk Bilge Kağan, sözlerim şunlardır: Babam Bilge (Kağan yönetime geldiğinde, . . . sevindiler ve mutlu oldular) Tokuz ["Dokuz"] Oğuzların ünlü beyleri ve halkları . . . . . (?) Şimdi babam kağan öldüğüne göre (ben kendim) Türk Göğü'nün (ve Türklerin kutsal Yer-Sub'unun isteğine ? uygun olarak) (bu devletin) yönetimine ‹II D 2› kağan olarak geldim. Ben yönetime geldikten sonra, ölecekmiş gibi kederli olan Türk beyleri ve halkları sevindi, mutlu oldu ve dinginleşmiş (?) gözlerle yukarı baktı. Ben kendim tahta çıktıktan sonra dünyanın dört köşesinde (halklar için) bunca önemli yasa koydum (. . . . . .).

[873] ‹II D 14› (4) (II'deki koşut yerde buraya şu eklenmiş:) Babam kağan öldüğünde ben sekiz yaşında geride kalmıştım.

(5) (Son yan cümlenin yerine II'de şu var:) Ben kendim (amcam kağana, ben ?) tigin (iken hizmet ettim); ‹II D 15› (Gök'ün buyruğuyla) on dört yaşımda Tarduş halkının üzerine şad atandım.

(6) (Buradan sonra II şöyle sürer:) On yedi yaşımda ‹II D 24› Tangut'a karşı sefere çıktım. Tangut halkını yok ettim; gençlerini ve hane halklarını, atlarını ve mallarını ‹II D 25› oradan alıp götürdüm. 18 yaşımda Altı Çub (?) ve Soğdlara karşı sefere çıktım ve onları yendim. Çinli Ong Tutuk 50.000 kişilik bir orduyla geldi; Iduk Baş ["Kutsal pınar" ya da "dağ doruğu"] yanında savaştım ve bu orduyu orada yok ettim. 20 yaşımda Başmıl halkına ve onun Iduk Kut'una karşı sefere çıktım, çünkü [haraçlı] kervanlar göndermiyorlardı; (. . . . .) onları yeniden boyun eğdirdim ve hep birlikte bize gelmelerini sağladım. ‹II D 26› 22 yaşımda Çinlilere karşı sefere çıktım; Çaça Sengün ve (onun) 80.000 kişilik (ordusu) ile savaştım; ordusunu orada yok ettim. 26 yaşımda Çik halkı Kırgızlarla birlikte düşmanımız oldu; Kem Irmağı'nın ötesine, Çik'e karşı sefere çıktım, Örpen'de savaştım ve ordularını yendim. Az halkı (. . . .), onları yeniden bana boyun eğdirdim. 27 yaşımda Kırgızlara karşı sefere çıktım. ‹II D 27› Mızrak boyu derinliğindeki karı yararak kendimize yol açtık, Kögmen ormanlı dağını aşıp yukarı çıktım ve Kırgız halkını uykusunda bastım. Kağanlarıyla Songa (?) ormanlı dağında savaştım, kağanlarını öldürdüm ve devletlerini ele geçirdim. Aynı yıl Türgiş halkına karşı Altun ormanlı dağını aşıp İrtiş Irmağı'nın ötesine yürüdüm ve (Türgiş halkını uykusunda) bastım. Türgiş kağanının ordusu ateş ve fırtına gibi geldi; ‹II D 28› Bolçu'da savaştık; orada kağanı, yabgusunu ve şadını öldürdüm ve devletlerini egemenliğim altına aldım. Otuz yaşımda Beşbalık'a karşı sefere çıktım; altı kez savaştım (ve yendim ?), ordularının tamamını yok ettim. İçeride hangi halklar var? (. . . . .) çağırmaya geldi (. .); böylece Beşbalık kurtuldu. ‹II D 29› 31 yaşımdayken, özgür ve hiçbir kaygısı olmadan yaşadığı bir sırada Karluk halkı bize düşman oldu. Kutsal pınar [ya da: dağ doruğu] Tamag yanında savaştım, Karluk halkını yok ettim ve onu ele geçirdim. [874] (32 yaşımdayken . . . .) Karluk halkı toplandı (ve geldi ?; ordularını yendim) ‹II D 30› ben ve onu yok ettim. Tokuz Oğuzlar benim kendi halkımdı. Gök ve Yer kargaşa içinde olduğu için ve akıllarını (?) kıskançlık sardığı için başkaldırdılar. Bir yıl içinde dört kez savaştım. İlk olarak Togu Balık [kenti] yanında savaştım; adamlarımı Togla Irmağı'ndan yüzdürerek geçirip ordularını (yendim ve yok ettim). İkinci kez Andargu [? ya da Urgu ?] yanında savaştım ve yendim (ve ordularını yok ettim . . . . Üçüncü kez) (Çuş Başı'nda) savaştım. Türk halkı isyankardı ve ‹II D 31› korkaklığa yakındı, ama üstünlüğü ele geçirmiş olan ve bizi kırmaya gelen [düşmanların] ordusunu kovdum (?); bunun üzerine ölmek üzere olan pek çokları yeniden hayata döndü. Orada, Tonga Tigin'in yas töreninde, Tongra [boylarının] bir soydan olan yılpagularını kuşatıp kırdım. Dördüncü kez Ezgendi Kadaz'da savaştım; ordularını orada yendim ve yok ettim. (Atlarını) ve mallarını (orada alıp götürdüm. 24 (?) yaşımdayken) Maga [ya da Amga] Kurgan [kalesinde] kışladıktan sonra kıtlık oldu. İlkbaharda ‹II D 32› Oğuzlara karşı yürüdüm; ilk ordu yola çıkmıştı, ikinci ordu evdeydi. Üç Oğuz ordusu bize saldırmaya geldi; atsız kaldığımızı ve sıkıştığımızı sanarak bize saldırmaya geldiler. Ordularından biri yurtlarımızı yağmalamaya çıktı, ordularının ikincisi savaşmaya geldi. Biz azdık ve çok sıkıştırılmıştık; Oğuzlar (. . . . . ; Gök) bize güç verdiği (için) onları ‹II D 33› orada yendim ve dağıttım. Gök'ün lütfuyla ve ben kendim bir şeyler başardığım için (.) Türk

halkı (. . . .). Ben önce bu kadarını yapmasaydım Türk halkı yok olup gidecek, yıkıma uğrayacaktı. (Türk) beyleri (ve halkı), bunu düşünün, bunu bilin! ‹II D 34› Oğuz halkı (. . . . . .) sefere çıktım; yurtlarını yerle bir ettim. Oğuz halkı Tokuz Tatarlarla birleşip geldi; Agn'da iki büyük savaş yaptım; ordularını yok ettim, boylarını yendim. Bu kadarını başardıktan sonra (amcam kağan (?) öldü). (Gök'ün) lütfuyla ‹II D 35› 33 yaşımda kendim (kağan . . . . . .) (oldum). (Onları) yeniden ayağa kaldırmış olan kağan[1] sadakatsiz çıktı. Yukarıda Gök ve kutsal Yer-Sub ve (. .) kağanın talihi ona iyi gözle bakmadı. Tokuz Oğuz halkı topraklarını bırakıp Çin'e gitti. (. . . . Çin'den) bu topraklara (geri) geldiler. "Onları ‹II D 36› ayağa kaldıracağım" diye düşündüm (. . . . . .) halk (.) sadakatsiz çıktı, (bu yüzden) adı ve ünü güneyde, Çin'de yıkıma uğradı; bu ülkede bana utanç (?) oldu. [875] Ben kendim kağan olunca Türk halkını (ayağa . . . . . .) (kaldırdım). (Orada) ‹II D 37› savaştım ve ordularını yendim. Bir kısmı yeniden boyun eğdi ve halk oldu; ötekiler ölümü buldu. Selenge . (?) boyunca aşağı yürüdüm ve orada yurtlarını yerle bir ettim. (. . . . .) Uygurların eltebiri yaklaşık 100 adamla doğuya kaçtı (. . . . .). ‹II D 38› (. . .) Türk halkı açlık çekti; bu atları alarak onları ayağa kaldırdım. 34 yaşımdayken Oğuzlar kaçıp Çin'e sığındı ve ona boyun eğdi; öfkeyle sefere çıktım (. . . . . .).

[Doğu yüzünün geri kalanı ve onun güney yüzündeki devamı öyle büyük boşluklar içeriyor ki bu bölümler burada II G 8'e kadar atlanmıştır:]

‹II G 8› Küg Sengün 40.000 kişilik bir ordunun başında geldi; onu Tüngker Dağı'nda karşıladım, yendim ve ‹II G 9› 3.000 adamını kırdım (. . . . .). En büyük oğlum hastalıktan öldükten sonra Küg Sengün'ü balbal olarak diktirdim. 19 yıl şad olarak yönettim, ‹II G 10› 19 yıl kağan oldum ve ülkeyi yönettim. 31 (yıl tigin oldum ?). Türklerim için, halkım için bu kadar iyilik getirdim. Bu kadarını başardıktan sonra[1] babam kağan "köpek" yılında ‹II G 11› [734], 10. ayın 26'sında öldü; "domuz" yılında [735], 5. ayın 27'sinde yas törenini yaptık (. . . . . .) Lisün Tay Sengün 500 adamın başında geldi; güzel kokulu şeyler getirdiler (. .), sayısız altın ve gümüş; ölü mumları (?) getirip diktiler; sandal ağacı getirdiler ‹II G 12› (. . . .). Bütün bu insanlar saçlarını kestiler, kulaklarını ve yanaklarını yardılar. İyi binek atlarını, kara samurlarını, gök sincaplarını sayısız getirdiler ve bütün bunları sundular.

[Bu bölümün 13. satırdan sonraki kısmı yalnızca orada yas törenine ve yeni kağana bağlılık sunuşuna katılanların sayımını içerir.]

Güney ve batı yüzleri arasındaki yan yüzde (II G B)

[876] (Türk Bilge) Kağan'la ilgili anlatımı ben, Yolig Tigin, yazdım. (Bütün bunları, yapıyı, resimleri ve heykelleri resimlettirip diktiren benim, kağanın kız kardeşinin oğlu (?) Yolig Tigin. Burada bir ay dört gün kaldım; yazdım, resimlettim (ve diktirdim).

Batı yüzünde, Çince yazıtın üstünde (II B; s. 483) (= bu çevirinin başı)

(Babam) Bilge Kağan, (Türklerin) üzerinde (hüküm sürmüş olan, öldüğü için), ben, bahar gelince, (Gök'ün) davulları (çalınca ?) gibi—(?), dağda geyik kaçınca, yeniden yas tutacağım. Babam (kağanın) taşını kağan olarak ben kendim (. . .).

(7) Ay belirtilmemiş; belki yılın ilk ayı.

> **Yazarın dipnotu 1 (s. 874):** Burada hangi kağandan söz edildiği açık değil; belki Bögü Kağan (s. 188 vd.) (?)

> **Yazarın dipnotu 1 (s. 875):** Şimdiye dek hep ölen kağan konuşur gibi anlatılmışken [II D 1-2 dışında], burada birdenbire, hiçbir geçiş olmadan yeni kağan konuşmaya başlıyor.
